

Edouard Hamel

BIBLIJSKO-TEOLOŠKE REFLEKSIJE O LJUDSKIM PRAVIMA¹

U čemu teološki vidici mogu pripomoći boljem shvaćanju svjetovne teme o ljudskim pravima? Kako tim pravima dati teološki temelj? Budući da se radi o pravima koja pripadaju čovjeku kao takvom, nužna je teološka refleksija o čovjeku. Što nam Sveto pismo veli o čovjeku, o njegovu dostojanstvu? To nadahnjuje prvu točku na koju se u ovom pitanju valja osvrnuti: čovjek stvoren na sliku Božju.

Slika Božja

Stvoren posljednji, čovjek je Božje remek-djelo, vrhunac i kruna stvaranja. Dok je pri stvaranju elemenata Bog dao zapovijed riječi koja ispunjava nalog (Post 1, 3), dotle za čovjeka Bog veli: »Načinimo čovjeka na svoju sliku« (Post 1, 27), kao da na neki način sam sebi daje naredbu. Samo se za čovjeka izjavljuje da je stvoren na sliku svojeg Stvoritelja. Samo je za njega rečeno da mu je Bog »u nosnice udahnuo dah života« (Post 2, 7). Ljudski se život, dakle, shvaća kao tajnoviti kontakt čovjeka s Bogom.² Stvoren na sliku svojeg Stvoritelja, kao živa reprodukcija velike vrijednosti, čovjek otkriva da je na poseban način povezan s Bogom, stavljen pred njega kao osobni subjekt, nosilac dinamizma što ga usmjeruje prema onome koji ga je stvorio ne narušivši mu slobodu. Bog, čovjekov prijatelj, očekuje od čovjeka slobodan odgovor. Neusporedivo čovjekovo dostojanstvo ne izlazi u prvom redu iz činjenice što je pozvan da

---

¹ Papinska komisija »Justitia et pax«: *L'Eglise et les droits de l'homme*, Vatican 1975; J. GIERS, »Theologische Aspekte der Menschenrechtserklärungen in der kirchlichen Verkündigung« u *Münch. Theol. Zeit.* 29 (1978) 36—63; K. DEMMER, »Christliches Ethos und Menschenrechte« u *Gregorianum* 60 (1979) 454—479.

² N. LOSS, »La dottrina antropologica di Genesi 1—11« u *L'antropologia biblica a cura di G. de GENNARO*, Napoli 1982, str. 181; A. SOGGIN, »Alcuni testi-chiave per l'antropologia dell'Antico Testamento«, *isto*, str. 48.

gospodari svemirom (Post 1, 28), nego prije svega iz toga što je uzdignut do te razine da bude odgovorni sugovornik s onim koji ga je stvorio. Upravo su zbog tog razloga nepovrediva njegova osnovna prava.

Danas se općenito priznaje da izraz »slika Božja« dolazi od kraljevske ideologije raširene na starom Srednjem istoku. U Egiptu i Mezopotamiji kralj, i samo kralj, bio je slika božanstva. Njegov kip, podignut na određenom mjestu, označavao je i podsjećao na njegov suverenitet na tom mjestu. Samo je on bio posrednik između božanstva i ljudi, ovlašten da obavlja ulogu potkralja namjesto božanstva. »Vladar je sjena božanstva, dok je narod sjena vladara«, tvrdila je jedna poslovice; odatle opasnost da se vladar divinizira i da despotski vlada.

Taj pojam, koji je do tada bio pridržan samo vladaru, u Knjizi se Postanka »demokratizira« i pripisuje svakom čovjeku; svaki je stvoren na sliku Božju, na Božju ikonu, postavljen na zemlju kao njegov namjesnik, gospodar sveg stvorenja, zadužen da umjesto Boga gospodari nad zemljom i stvorenjima i da tako nastavi stvoriteljsko djelo.³

Budući da postoji samo jedan Bog Stvoritelj, sve je ljude stvorio isti Bog, a zbog te su činjenice oni braća među sobom i jednaki pred njim. Svi, bez obzira na spol, rasu, društveni položaj, mogu reći da Post 1, 27 govori o njima. Svi su ljudi stvoreni jednaki i pozvani su da, prema svojim mogućnostima, sudjeluju u tom gospodstvu nad zemljom. To je, prema Knjizi Postanka, duboki korijen čovjekova dostojanstva i poštovanja koje mu se duguje.

Koji je, dakle, »pravedni« odnos prema drugome? Onaj u kojem se drugi javlja kao apsolutna granica moje mogućnosti, gdje ja nemam nikakve vlasti nad njim. »Pravda je u tome da u drugom priznam svojega gospodara« (Lévinas), da ga priznam onim koji se apsolutno opire mojoj vlasti, koji je izvan bilo kakvog mogeg prisvajanja i u svojoj golotinji i slabosti, kojim se apsolutno ne može raspolagati i koji je priznat kao apsolutno drugi. Pravedan odnos prema drugom jest otkrivanje i poštovanje slike Božje u svakom čovjeku. Svatko mora poštovati Božju sliku u svojem bratu (Post 4, 9).⁴

Prava Božja

Pravo je Božje ponajprije njegova uzvišenost koja u stvorenju rađa dužnostima. Unatoč svojem uzvišenom dostojanstvu čovjek nije Bog, on tek nalikuje na njega: doslovce, on je stvoren na sliku Božju, tj. u ovisnosti o njemu, sa zadatkom da ga odrazi i, dosljedno tome, da bude drugi, ne On. Ni diviniziran, ni rob, nego slobodan i različit od Boga. Grijeh je preziranje Božjega prava.

³ A. SOGGIN, *isto*, str. 52.

⁴ J. i F. ATGER, »Le message d'Amos« u *Christianisme social* 74 (1966) 306—307.

No izraz »pravo Božje« može imati i izvedeno značenje, ukoliko se, naime, sva temeljna čovjekova prava, zahvaljujući pojmu slike Božje, ukorjenjuju u Bogu. Ona mogu biti apsolutna samo u onoj mjeri u kojoj imaju udjela u Božjoj apsolutnosti. Poštovanje čovjekovih prava ne ovisi, dakle, o nekoj društvenoj konvenciji, već ga zahtijeva sam Bog. U tom su mislu »Božja prava« zaštita koju on daje čovjeku, stvorenom na njegovu sliku, snaga stavljena na službu slabosti, jer čovjek je pred Bogom samo siromah postavljen na prijestolje, »prašina« (Post 2, 7) uzdignuta na kraljevsko dostojanstvo. Pravo je Božje, s posebnog naslova, pravo ekonomskog ili društvenog siromaha: »Tko tlači siromaha, huli na stvoritelja« (Izr 14, 31), jer to znači lišiti ga njegova prava da bude pod Božjom zaštitom i njemu na službu.

Značajke pojma slike Božje

Pojam slike Božje, koji nam pruža Knjiga Postanka, ima ujedno relacijsku i dinamičku dimenziju. »Muško i žensko stvori ih« (Post 1, 27). Biblijski je čovjek definiran i po međuosobnom odnosu koji je neodvojivo vezan uz njegov odnos prema Bogu. Čovjek, stvoren od ljubavi i za ljubav, biće zajedništva stvoreno za zajedništvo, može ući u osobni odnos s drugima. »Čovjek je po svojoj najdubljoj naravi društveno biće i bez odnosa s drugima ne može ni živjeti ni razviti svoje sposobnosti« (GS 12, 3). Ljubav pak muškarca prema ženi u braku ostaje nužna točka koju moraju imati pred očima svi ljudi koji bi također, slično kao i združeni bračni par, morali živjeti u zajedništvu, skladu i miru.⁵ Odatle važnost društvenih prava i prava zajednice. Nikada jedni protiv drugih, nikada jedni bez drugih, uvijek jedni s drugima.

»I blagoslovi ih Bog i reče im: Plodite se i množite... Vladajte...« (Post 1, 28). Ovaj blagoslov ujedno je i zvanje i određenje: Bog, da tako reknemo, baca muškarca i ženu u povijest u kojoj on ostaje Gospodar i vladar, i povjerava im punomoć koja ih ovlašćuje da zajedno nastave njegovu djelo, da u njegovo ime vrše gospodstvo koje znači trajni rast i razvoj. Takvo dinamično shvaćanje slike Božje znači za čovjeka poticaj na inicijativu i napredak, sigurno s obzirom na vanjski svijet, no također i u prvom redu znači sve veće osvještenje o vlastitom identitetu, tj. o onom što se tiče njegova odnosa s Bogom i s drugim »slikama Božjim«, dakle, što se tiče njegova duhovnog i moralnog života. To se prirodno veže uz suvremenu problematiku o čovjekovim pravima, koja je sažeta u izrazu »pravo na razvoj«. »Današnji je čovjek na putu k potpunijem razvoju svoje osobnosti i sve većeg otkrivanja i utvrđivanja svojih prava« (GS 41, 1).

⁵ A. FANULI, »L'uomo e il suo Habitat secondo Gen. 1« u *L'antropologia biblica*, str. 91.

Ljudski život: Božji dar i čovjekovo pravo

Kakvu je sudbinu Bog od početka dodijelio čovjeku? Prema prvom poglavlju Knjige Postanka, koje je himna životu i stvaralačkoj Božjoj moći, a i prema izvještaju o grijehu (Post 3, 22—24) ta je sudbina bila život, tjelesni život, život u zajednici s Bogom i ljudima, život na bratskoj zemlji (pjesma stvorova). »Slava Božja živi je čovjek.« To određenje nije poništeno potopom, jer se neposredno nakon njega obnavlja prizor iz prvog poglavlja sa svojim blagoslovima (Post 9, 1). »Ljubitelj života« (Mudr 11, 26) Bog je izvor života, Bog ga zaštićuje i ne želi da ga čovjek uništava. »Čuvar« (Post 2, 15) stvorenja, čovjek je također »čuvar« (Post 4, 9) svojega brata: »Tko prolije krv čovjekovu, njegovu će krv čovjek proliti! Jer na sliku Božju stvoren je čovjek!« (Post 9, 6). Posljednji temelj čovjekovih prava jest njegovo dostojanstvo stvorenja što je načinjeno na sliku Božju.

Na sliku Boga koji upravlja svijetom stvarajući, a ne ništeći život čovjek mora gospodariti svijetom »u svetosti i pravednosti« (Mudr 9, 3). *Dominamini* (upravljajte) jest blagoslov uz koji su vezane dužnosti. Čini upravljanja što ih čovjek zakonito vrši združeni su s ekološkim dužnostima u vezi sa zaštitom okoliša. Vršenje ekonomskih prava ne može niti ugrožavati kvalitetu sadašnjeg ljudskog života, niti smetati životu budućih naraštaja. Postoji i pravo na budućnost, a i pravo budućnosti, pravo onih koji će nas nadživjeti. Budući da su materijalni izvori ograničeni, ne smiju se neodgovorno iskorištavati: »vladajte« ne znači »uništite«. ⁶

Gledajući na mogućnost atomske katastrofe — suvremeni čovjek ima strahovitu moć da »ra-stvara« svijet u kojem živi — osnovno pravo na život pokazuje se u drugom svjetlu. Ne radi se više o pravu na *vlastiti* život, nego o pravu *na život* općenito. Tako je najosobnije ljudsko pravo postalo *društveno* pravo, tj. pravo na mogućnost života za svakoga, na egzistenciju na ovoj Zemlji koja je dana svima, na egzistenciju same Zemlje.⁷

Dobra su dana svima

»Napunite zemlju i sebi je podložite« (Post 1, 28). Biblija nas od svoje prve stranice poučava da je stvaranje za čovjeka... Ako je Zemlja stvorena da svakome daje sredstva za opstojanje i sredstva za napredak, svaki, dakle, čovjek ima pravo da na njoj nađe ono što mu je potrebno. Nedavni je sabor na to upozorio: »Bog je zemlju i sve što ona sadrži namijenio svim ljudima i svim narodima, tako da bi stvorena dobra morala pritjecati po pravičnosti svima, pod vodstvom pravde, a uz pratnju lju-

⁶ J. MOLTMANN, »Théologie et droits de l'homme« u *Rev. Sc. Rel.* 52 (1978) 307.

⁷ F. VIOLA, »Les droits de l'homme: points de rencontre entre la nouvelle chrétienté et l'humanisme contemporain« u *Nova et Vetera* 57 (1982) 12—13.

bavi« (GS 69, 1). »Sva druga prava, koja god bila, uključujući i pravo vlasništva i slobodne trgovine, podložna su tome . . . Zemlja je dana svima, ne samo bogatima« (Pop. progress. br. 22, 23). Svaki pojedinac ima pravo na slobodu, pravednu i humanu egzistenciju.

Dvostruka slika Božja

Ideja o stvaranju čovjeka na sliku Božju poprima svoje pravo značenje i doseže savršenstvo u Kristu »savršenom čovjeku« (GS 22), »slici Boga nevidljivoga« (Kol 1, 15), »otisku Bića njegova« (Heb 1, 3). Po utjelovljenju svojega Sina Bog svim ljudima daje »moć da postanu djeca Božja« (Iv 1, 12) i predodređuje ih »da budu suobličeni slici Sina njegova, te da on bude prvorođenac među mnogom braćom« (Rim 8, 29). Tako čovjekova prava imaju svoj temelj u dostojanstvu osobe, slike Božje, a ona doseže svoje savršenstvo u Kristovoj slici.

Crkveno učiteljstvo govori o slici Božjoj koja se temelji na ispravnom razumu, na slobodi i savjesti, no to ne isključuje otvorenost prema vrhunaravi; potom govori o vrhunaravnoj slici Božjoj koja ne samo da se poklapa sa slikom Božjom nego ide za tim da je izrazi u njezinoj cjelovitosti. No tada se postavlja pitanje: ako je vrhunaravna slika Božja potpuna i čitava, zašto još govoriti o naravnoj slici Božjoj? Priziv na naravnu sliku može olakšati dijalog s ateistima koji ne vjeruju. Izraz »slika Božja« zasigurno je biblijski i teško bi ga mogao shvatiti onaj koji ne dijeli našu vjeru. No, teistički filozof, koji reflektira o sposobnosti ljudskog duha da se otvori univerzalnom, mogao bi možda u tom izrazu vidjeti određenu čovjekovu srodnost s Bogom, participaciju ljudskog razuma na božanskom razumu. To bi bio neprimjetan prijelaz od Objave prema filozofiji, odnosno povratak u kojem bi ljudski razum opet osvojio istinu koja je i njegova i pružio vlastito svjedočanstvo potvrđujući istinu koja je povijesno poznata po Objavi.

Nadalje, pošto je jednom priznata naravna slika Božja, ona bi značila poziv, pripremu za *imago Christi* (sliku Kristovu) koja je čisti dar i milost, a koju ljudski razum ne može niti zahtijevati niti proglasiti nemogućom. Sveti Toma veli da je čovjekova veličina u tome što je on stvoren za svrhu koja premašuje njegove vlastite mogućnosti.⁸ Ovo pozivanje na naravnu sliku Božju omogućuje i u pluralističkom društvu utemeljenje čovjekova apsolutnog dostojanstva. Razlikovanje dviju slika Božjih, koje se zbiva po vjeri, ima, dakle, svoje opravdanje. Može se govoriti o dijalektičkoj napetosti između njih.

Savez

Drugi teološki pristup ljudskim pravima nalazimo u temi o savezu, a to je drugi veliki potporanj starozavjetnog morala. Tu se više ne radi

⁸ In Boetium de Trinitate, Q. 6, a. 4, ad 5um.

o univerzalističkom pogledu na čovjeka stvorena na sliku svojeg Stvoritelja nego o Izraelu koji je Jahve oslobodio; ne više o stvaranju nego o Bogu otkupljenja, o Jahvi osloboditelju svojeg naroda.

Prava Jahve osloboditelja

»Ja sam Jahve, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva (Izl 20, 2). Ovaj dodatak izražava pravo vlasništva koje pripada onome koji je otkupio roba, pa stoga proglašava da narod, ova-ko oslobođen, pripada Bogu. Izrael, kao narod, duguje svoje postojanje spasiteljskom Božjem djelu; glavna veza između Jahve i njegova naroda nije u prvom redu moralne naravi nego soteriološke.

Jahve sama sebe naziva pravednim kraljem i zaštitnikom najslabijih članova svojeg naroda, koji djeluje njima u korist, zahtijevajući da »jaki« prošire dobročinstva oslobođenja na »najslabije« te da ih ne lišavaju njihovih prava. Sam Jahve koji je stvorio Izrael kao narod podržava ga i uzdržava u jedinstvu. On daje zajednici njezina prava, proglašava pravo svih i svakoga te zahtijeva da se prava poštuju. Pravo je Jahvino s posebnog naslova pravo siromaha: oni su predmet brige u Izraelu, jer njihovo je stanje u protuslovlju s idealom koji je Bog htio, a taj ideal uključuje osnovnu jednakost između svih. Pravo siromaha sastoji se od prava na postojanje, na priznavanje njegovih osobnih potreba, na priznavanje njegova prava da bude on sâm i njegova dostojanstva ljudske osobe: »Osudna hrana život je siromaha, i tko je otima, pravi je krvnik; ubija bližnjega tko mu otima hranu, i prolijeva krv tko radniku uskraćuje plaću« (Sir 34, 21—22). »Jao onima koji izdaju odredbe nepravedne... koji uskraćuju pravdu ubogima i otimlju pravo sirotinji mog naroda« (Iz 10, 1.2).⁹

Prava oslobođenog Izraela

Činjenica da je na ishodišnoj točki Izraelove povijesti postojalo oslobođenje duboko je označila društveni život. Dekalog počinje podsjećanjem na to, a sav je Zakon samo povelja o onome što se dogodilo nakon tog oslobođenja: pojam pravde i prava pod utjecajem su toga.¹⁰

Dekalog i zakonik saveza polaze od stanja oslobođenja koje je narodu dano. Deset zapovijedi — deset velikih sloboda — povelja su onoga što se dogodilo nakon oslobođenja iz Egipta, dok će društveni zakonik štiti prava svih da žive u slobodi i u miru na zemlji što ih je Jahve dao čitavom narodu. Doista, onaj koji je oslobođen od ropstva, ne može sam s drugim postupati kao s predmetom raspoložujući njegovim životom, ženom, djecom, čašću i dobrima. Snagom Saveza Izrael otkriva da

⁹ J. GUILLET, »De l'Ancien Testament à l'Évangile« u *Rec. Sc. Rel.* 63 (1975) 397—406.

¹⁰ ED. JACOB, »Les bases théologiques de l'éthique de l'Ancien Testament« u *Supp. Vetus Test.* 7 (1978) 43.

ne pripada samom sebi nego Jahvi i da, dosljedno tome, nijedan član zajednice ne može raspolagati svojim bratom.¹¹ Svaka povreda prava drugoga jest ne samo odbijanje da se poštuje bližnji nego je prije svega povreda saveza između Boga i njegova naroda.

Zapovijedi s druge ploče dekaloga štite osnovna čovjekova prava. Sva prava mogu biti sažeta u petu: »Ne ubij« (Izl 20,13). Zapovijedi su potvrda života, poticaj na to da se dopusti da život cvate i da se razvija. Tjelesni, obiteljski, društveni život, kvaliteta života. Zapovijedi štite osnovna područja ljudskog života protiv sebičnih, samovoljnih i hirovitih napasti. One proglašuju koji su minimalni uvjeti društvenog života, koji je moralni minimum bez kojeg društvo ne može postojati, i podastiru zajednički nazivnik s kojim bi se svi ljudi dobre volje morali moći složiti. U tom se smislu može reći da je druga ploča Dekaloga povelja osnovnih ljudskih prava.¹²

Novi Savez

Postoji kontinuitet između Božjih čina u Starom savezu i onih koje je Krist učinio u Novom, jer je samo jedan plan spasenja. Svi su biblijski savezi krugovi objave kojima je jedino središte Krist Spasitelj, a udaljenost svakog kruga od središta jest drukčija. *Magnalia* (veličanstvena djela) Jahvina, učinjena Izraelu, Bog ponavlja još i danas za nas po Sinu koji je postao čovjekom. Kršćanska nam vjera veli da su svi ljudi bez iznimke spašeni po krvi Kristovoj i da ih je Krist oslobodio od njihova ropstva. Krist na križu posebno poziva kršćane da reknu *da* čovjeku, da poštuju neusporedivo dostojanstvo koje ima od utjelovljenja i otkupljenja. »Prava« Božja postaju »prava« Kristova.

Bog je u utjelovljenom Kristu sklopio savez pravde i mira s čovječanstvom, posvema je prihvatio čovjeka, preuzeo je brigu o njemu u svojem Sinu Isusu Kristu. Uvijek dalje širiti područje ljudskih prava, neprestano ih promicati, dublje ih utemeljivati, graditi moral koji im daje stalnost i olakšava njihov napredak, to znači čovjeka uvijek činiti više čovjekom i ozbiljno uzeti Kristovo utjelovljenje. Neotuđivo pravo da čovjek bude potpuno čovjek zahtjev je Evanđelja. Evanđelje se, sigurno, ne svodi na deklaraciju o čovjekovim pravima, ono ih ne pronalazi, no, postavljajući ljudsko dostojanstvo tako visoko, ono iznutra osvjetljuje prava, potiče njihovo promicanje dajući kršćanima poseban razlog da djeluju na tom području.

¹¹ P. BEAUCHAMP, »Propositions sur l'Alliance de l'Ancien Testament comme structure centrale« u *Rec. Sc. Rel.* 58 (1970) 174—175.,

¹² M. LIMBECK, u *Bibel und Kirche* 34 (1979) 74.

Ljudska solidarnost i novi autoritet za sve

Prema knjizi Postanka, svatko mora poštovati sliku Božju u svojem bratu, jer svi imaju jednako dostojanstvo pred Bogom. Veća svijest o kršenju čovjekovih prava danas povećana je većom pažnjom prema ljudskoj solidarnosti o kojoj sv. Pavao objavljuje puninu: »Kao što je, naime, tijelo jedno, iako ima mnogo udova, i svi udovi tijela, iako su mnogi, tvore jedno tijelo« (1 Kor 12,12). »Mi mnogi jedno smo tijelo u Kristu, a s obzirom na pojedince udovi jedan drugome« (Rim 12,5). Unutar tog »tijela« nalaze svoje mjesto osnovne vrijednosti proglašene u različitim deklaracijama o ljudskim pravima. *Sloboda*: »Vi ste, braćo, k slobodi pozvani« (Gal 5,13). *Jednakost*: »Nema tu više ni Židova ni Grka... jer ste vi samo jedan u Kristu Isusu« (Gal 3,28). *Bratstvo-solidarnost*: »Nosite bremena jedan drugoga te ćete tako ispuniti zakon Kristov« (Gal 6,2). »Ako pati jedan ud, s njime pate svi udovi. Ako se jednom udu iskazuje čast, s njim se raduju svi udovi« (1 Kor 12,27).¹³ Nijedan kršćanin ne može ostati indiferentan kad se vrijeđaju ili ugrožavaju prava drugih. Patnje potlačenih sve nas opominju.

U Poslanici Kološanima (3,17 — 4,1) Pavao proglašava Kristov suverenitet ne samo nad »početima svijeta« (2,8), nego i nad ljudskim ustanovama, osobito nad *kućom*, tom društvenom jedinicom domaćeg života i rada. Kršćani moraju ispitati svoju novu poslušnost Gospodinu kao supruzi, supruga, roditelji, djeca, gospodari i robovi. Od sada postoji novi autoritet za sve, Krist Gospodin. Sva je ljudska vlast relativizirana, jer svi od sada imaju Gospodina, »Gospodin je Krist« (3,24), pred kojim su svi jednaki i odgovorni. Uvedena je uzajamnost između »jakih« i »slabih« članova. Smanjena je udaljenost između različitih društvenih skupina. Od sada »slabi« imaju prava, budući da je dužnost pokoravanja ljudskim vlastima ograničena i uvjetovana, dok su prava »jakih« ograničena, jer ovi od sada moraju davati račun Gospodinu o tome kako vladaju. U kršćanskom ponašanju kućna pravila ne sadrže više, kao u stoicizmu, niz jednostranih prava s jedne strane a dužnosti s druge. Od sada je Krist pravi Gospodar. Odlučujući odnos za svakog čovjeka jest odnos s Bogom, pred kojim ne vrijedi nikakva društvena razlika. Definitivno je zabranjena dominacija jednog čovjeka nad drugim, koji bi od ovog učinio puko sredstvo. Dinamika te pavlovske poruke usmjerena je prema siromasima i ide, dakle, za preuređenjem ljudskih odnosa, kako bi odstranila opasnost da »jaki« vlada nad drugima manipulirajući njima i upotrebljavajući ih kao sredstva. Ustrajno upućivanje na Krista Gospodina ne kristijanizira društvene odnose izvana nego ih duboko mijenja iznutra.

¹³ A. AUER, »Die Bedeutung der christlichen Botschaft...«, str. 58.

Teologija o kraljevstvu Božjem ima svoje značenje i za promicanje ljudskih prava. Kršćanin će moći svoje zauzimanje u svijetu staviti u funkciju kraljevstva koje je već prisutno, no koje još ima i doći, moći će napraviti vezu između napora da izgradi bolji svijet i transcendencije dovršenog kraljevstva. Kraljevstvo Božje označuje posljednju etapu u kojoj će Krist, na završetku, predati kraljevstvo Ocu »pošto uništi svako poglavarstvo, svaku vlast i silu« (1 Kor 15, 24). Ako, naime, postoji jedinstvo između iskona, dostojanstva i poziva, onda postoji i jedinstvo usmjerenosti prema svrsi. Protologija se veže s eshatologijom. Svi ljudi, stvoreni na sliku Božju, pozvani su da sudjeluju u kraljevstvu Božjem, u kojem će biti samo jedan narod, jedna ljudska obitelj.

Kraljevstvo Kristovo izražava jednu bitno dinamičnu stvarnost te označuje da je kraljevstvo Božje već prisutno i da djeluje u svijetu. Pojam kraljevstva u uskom je odnosu s kraljevom osobom. Za Pavla, Krist je Gospodar i sada vlada: »On mora kraljevati dok ne položi svoje neprijatelje pod svoje noge« (1 Kor 15,25). Prema Ps 72, Krist vrši svoja prava i vlada kad intervenira tako da ispravi nepravdna stanja, kad proglašava »prava« siromaha koja se moraju priznati i poštovati.

Kraljevstvo Kristovo označava, dakle, moć koja istječe iz Krista kralja i koji radi u svijetu da u njemu pošto-poto proizvede plodove, unatoč ljudskim nesigurnostima i slabostima. Ova sigurnost rađa u kršćaninu i u svakom čovjeku neizmjernu nadu. U tom smislu može se govoriti o »pravu na nadu«, na nadu koja je obećanje za budućnost, no koja je također izazov za sadašnjost. Prema Izaiji, Kristovo je kraljevstvo kraljevstvo pravde i mira. Kršćanin pridonosi proširenju tog kraljevstva na Zemlji i na taj način ostvarenju dijela evanđeoske poruke radeći na promicanju prava drugoga, kako bi se ovdje uspostavio pravedniji društveni poredak, prema arhetipu eshatološkog kraljevstva.

Čitava je Crkva u službi Kristova kraljevstva koje ona naviješta. Ona je znak tog kraljevstva u hodu. Premda se cjelovita Kristova poruka ne ograničava na uspostavljanje društvene pravde, ona ipak uključuje obranu i promicanje ljudskih prava. »Crkva, utemeljena u Otkupiteljevoj ljubavi, pridonosi tome da se unutar svake države i među svim narodima prošire pravda i ljubav. Propovijedajući evanđeosku istinu i osvjetljujući svojom naukom i vjerničkim svjedočanstvom sva područja ljudskog djelovanja, Crkva također poštuje i promiče političku slobodu i odgovornost građana« (GS 76,3).

Nije li kršćanstvo kvasac individualizma?

Dok svi ljudski sistemi pojedinca apsorbiraju i čine da se on utopi u totalnost, u kršćanstvu se Apsolutni pokazuje kao pojedinac. To je kršćan-

ska revolucija čiji je prvi plod neograničena čovjekova vrijednost sa svim svojim posljedicama: temeljna jednakost svih, sakralno značenje života, sloboda savjesti itd. S Evanđeljem jedan bitni čovjekov dio izmiče podložnosti državi. U svojoj duhovnoj dimenziji čovjek prestaje biti *dio* političkog organizma, on je cjelina, beskonačan, vrijednost u sebi. Proglašujući tako beskonačnu vrijednost svake osobe, kršćanstvo podsjeća da se samo u pojedinačnosti ponašanja svake osobe uistinu poštuje univerzalno dostojanstvo.

Na svojem vlastitom području, a to područje nije juridički život, Evanđelje najveću cijenu pridaje osobi i razmišlja u funkciji pojedinca. No, prirodna sebičnost, koja naginje tome da u središte svega stavi svoj ja, mogla je jednostrano naglašavati tu kršćansku misao, izobličiti je, ekstrapolirati je i presaditi je u pravo, u prilog pojma subjektivnog prava koje je posve odvojeno od svakog objektivnog prava i zamišljeno kao apsolutni atribut koji postoji samo u prilog subjekta. Čemu služi pravo? Na isključivu korist svakoga.¹⁴

Povijesno je, dakle, ljudski egoizam mogao iskoristiti evanđeoski moral koji je očito neprijatelj svakog egoizma. Zapravo, Evanđelje namjesto pojma »moje pravo«, koji se tako lako okalja egoizmom, stavlja pojam odgovornosti koji nas goni da više budemo zaokupljeni pravima drugog nego svojim, te nas poziva da se odrekemo, u određenom slučaju, stanoovitih zakonitih prava (1 Kor 6,7). U tom smislu kršćanstvo preuzima starozavjetni pojam pravde i tako unosi nužni ispravak u antropologiju koja stoji na pozadini deklaracija o ljudskim pravima. Ideja o subjektivnom pravu, u sebi ispravna, jer je to objektivno pravo promatrano u odnosu prema subjektu, ne može biti posljednji glas u stavu Kristova učenika.¹⁵

Lako je moguće da je kršćanstvo tijekom svoje povijesti moglo jednostrano inzistirati na pojedinačnim pravima na štetu društvenih prava na koja socijalizam češće upozorava. No valja primijetiti da društvena prava, budući da su u tome da pojedinac ili skupina duguje nešto društvu, mogu također postati individualistička. Ljudska solidarnost ne prostire se samo unutar jedne društvene klase. Potraživanje prava — individualno ili društveno — ima smisla samo u okviru volje da se služi čitavoj zajednici.

Ljudska prava i kršćanstvo

Velika povijesna struja u korist proklamacije ljudskih prava neosporno ima kršćansko porijeklo, premda su praktično od kraja 18. stoljeća ona bila proglašavana više drugim glasovima nego glasovima Crkve, često dapače i protiv nje. Unatoč sekulariziranom karakteru doktrinarna obrada

¹⁴ M. VILLEY, *Seize essais de philosophie du droit*, Paris, Dalloz, 1969, str. 140 sl.

¹⁵ H. U. von BALTHASAR, »Die 'Seligkeiten' und die Menschenrechte« u *Int. Kath. Zeit.* 10 (1981) 526—538.

tih prava baštinila je jednu teološku struju koja seže sve do sv. Tome. On je, presađujući u kršćansku Evropu aristotelovski pojam *naravnog prava*, oživio povjerenje u snage ljudskog razuma koji je zacijelo ranjen grijehom, ali ne i lišen svoje moći. Prema sv. Tomi, postoji naravni red, pristupačan naravnom shvaćanju, čak i poganâ. Promatrajući »naravna« društva, ljudska narav u njima otkriva odnos prava. U 16. stoljeću postojanje indijanskog stanovništva u Americi potaklo je teološko razmišljanje o implikacijama naravnog prava kad se zauzimao stav prema nekršćanskom stanovništvu (Las Casas). Otada su nekršćani priznati kao nosioci istih prava kao i kršćani. Ova je tvrdnja već sadržavala jednakost u pravima između svih ljudi i jednakost svih naroda.¹⁶

Potom je došla velika zagrada 19. stoljeća i prve polovice 20. stoljeća: crkveni su ljudi mrzovoljno šutjeli o idealu označenu po ljudskim pravima, i nisu uspjeli priznati tim pravima daleku baštinu aristotelovske nauke o naravnom pravu, koju je sv. Toma presađio u evropsko kršćanstvo, ili čak više, baštinu same evanđeoske poruke. Takvo je bilo stanje u Crkvi što se tiče ljudskih prava, nakon duge odsutnosti od vlastite baštine, odsutnosti koja je praktički završena s papom Ivanom XXIII. i II. vatikanskim saborom.

Kakvo je značenje ove zagrade, u kojoj se nauka o pravima čovjeka razvijala bez Crkava, a katkada i protiv njih? Velim »crkava«, jer su tu uključeni i protestanti i pravoslavni. Budući da katolici još nisu razlikovali sadržaj i motivaciju, nisu u ljudskim pravima priznavali baštinu sv. Tome (naravno pravo) i Evanđelja. Pravoslavci su nauku o čovjekovim pravima, izjednačenu s produktom zapadnog racionalizma i protumačenu kao izraz čovjekove ohole autoafirmacije protiv Boga — što je katkada stvarno i bila — gledali kao tuđu pravoslavnoj predaji, i ona je u njih izazivala nepovjerenje. Pomirenje se moralo provesti samo na liniji prava na religioznu slobodu.¹⁷

U protestantskoj predaji, primjećuje R. Mehl, ideja o pravima koja bi pripadala čovjeku *kao čovjeku* stvara teškoće. Jedino pravo koje on ima jest da sluša ponajprije Boga, a potom one koji ga na zemlji predstavljaju. U gledanju na čovjeka i društvo, prema kojem svaki posjeduje određeno mjesto unutar stabilne hijerarhije, nema mjesta traženju prava. U protestantizmu kao i u pravoslavlju upravo se po pravu na služenje Bogu, i to onako kako on hoće biti služen — pravo čovjeka da bude različit snagom vlastitog izbora — pojavljuje ideja o ljudskim pravima. Zbog nepovjerenja prema naravnom pravu protestanti su proučavali ljudska prava

---

¹⁶ J. M. AUBERT, »Les droits de l'homme dans l'Eglise catholique« u *Unité des chrétiens* (1980) br. 37, str. 3—5; R. COSTE, »Vangelo e diritti dell'uomo« u *Osser. Rom.* 13. 1. 1982.

¹⁷ E. BEHR-SIGEL, »Les droits de l'homme chez les Orthodoxes« u *Unité des chrétiens* (1980) 6—7.

polazeći od Objave: čovjekovo pravo ne pripada ljudskoj »naravi«, nego istječe samo iz suverenog Božjeg zahtjeva. Za njih čovjekova prava — svakog čovjeka, vjernika i nevjernika — imaju svoj temelj u otkupiteljskom Božjem planu.¹⁸

Ako su ljudska prava, povijesno gledano, i otkrivena pod utjecajem kršćanstva, ona, po sebi, pripadaju području filozofije, a ne vjere. Nije apsolutno nužno (makar to bilo vrlo korisno) izričito temeljiti ljudska prava na Bogu. Ona mogu postojati neovisno o vjeri u Boga. Ljudsko dostojanstvo, ta prvotna datost, može biti dovoljno, dakako kao minimum. Čak posve »svjetovno« priznavanje ljudskih prava od onoga koji ne zna za opstojanost Boga Stvoritelja, ima svoju vrijednost ako dopušta nešto apsolutno. Takvo priznanje može voditi k otkriću pravog Boga. Nema, dakle, ničeg uvredljivog za religiju u tome što se za ljudska prava zauzima razum. Taj je neprimjetni prijelaz od vjere na filozofiju zakonit. Ipak, pošto su ljudska prava prešla na područje ljudskog razuma koji ih proučava svojim svjetlom, moguće ih je »kristijanizirati« uključujući ih u okvir povijesti spasenja, gdje poprimaju punu vrijednost ne gubeći »naravno« značenje. *Teologija* ljudskih prava znači da se ona promatraju u svjetlu stvaranja, utjelovljenja, ekleziologije.

S francuskog preveo Franjo Pšeničnjak SJ

---

¹⁸ R. MEHL, »La tradition protestante et les droits de l'homme u *Rev. Hist. Phil. Th.* 58 (1978) 367—377; A. D. FALCONER, »The Churches and Human Rights« u *One in Christ* 13 (1977) 321—349.